

УДК 261.7

**РЕЦЕПЦІЯ ТЕОЛОГІЇ АВГУСТИНА
В ТВОРЧОСТІ ДЕВІДА ГАРТА**
**THE RECEPTION OF AUGUSTINE'S
THEOLOGY IN THE WORK OF DAVID HART**

Готич М. І.,
аспірант, Київська православна
богословська академія (Київ, Україна),
e-mail: mikelhot75@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-3859-816X

Gotich M. I.,
post-graduate student of Kyiv Orthodox
Theological Academy (Kyiv, Ukraine),
e-mail: mikelhot75@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-3859-816X

Доводиться, що теологія Августина суттєво впливає на думку видатного православного богослова із США Девіда Гарта. Виявлено, що цей вплив опосередкований через рефлексію над рецепцією Августина у сучасних філософів і теологів – Ж.-Л. Маріона, П. Рікера, Е. Левінаса, Дж. Мілбанка. Надання православної інтерпретації основним ідеям теології Августина дозволяє ввійти у центр богословських та філософських дискусій щодо подолання «онтотеології» та відновлення зв'язку теоретичного мислення із етичною практикою. В цілому онтологія Августина використовується як альтернатива щодо постмодерного нігілізму та дуалізму. Соціальна теорія Августина стає основою для теологічного осмислення можливих шляхів подолання численних соціальних проблем сучасності.

Мета статті полягає у тому, щоб здійснити критичний аналіз рецепції видатним православним богословом Девідом Гартом основних ідей теології Августина.

Ключові слова: теологія Августина, вчення про Трійцю, сучасна християнська теологія, персоналізм, теорія аналогій.

The article argues that the theology of Augustine significantly influences the views of the prominent theologian of the USA David Hart. It is found that this influence is mediated through reflection over the Augustine reception from contemporary philosophers and theologians – J.-L. Marion, P. Ricker, E. Levinas, J. Milbank. Providing Orthodox interpretation of the basic ideas of theology of Augustine allows entering into the center of theological and philosophical discussions on overcoming «ontoteology» and restoring the connection between theoretical thinking and ethical practice. In general, the ontology of Augustine is used as an alternative to postmodern nihilism and dualism. Augustine's social theory becomes the basis for a theological comprehension of possible ways to overcome many social problems of our time.

The purpose of the article is to carry out a critical analysis of the reception by the prominent theologian David Garth of the main ideas of the theology of Augustine.

Keywords: Augustine theology, the doctrine of the Trinity, modern Christian theology, personalism, the theory of analogies.

Вступ. Девід Бентлі Гарт є найбільш видатним православним богословом сьогодення в США. Він є автором численних монографій, присвячених проблемам теодії, апологетики, догматики, історії богослов'я. Загальноамериканське визнання прийшло до богослова після публікації його основної монографії, створеної після захисту дисертації. А саме, мова йде про книгу «Краса нескінченного. Естетики християнської істини». У цьому творі Д. Гарт дає систематичну критику теорій постмодерністів та пропонує нарис православної догматики, викладеної на мові філософії кінця ХХ – початку ХХІ століття. Ідейно Гарт найбільше залежить від творчості Григорія Ниського, Максима Сповідника і Августина. Поєднання спадщини грецької та латинської патристики є свідомим кроком, який здійснюється у пошуках переконливих для усіх християн теорій

релігійного досвіду та онтології. Гарт свідомо звертається до усіх християн взагалі, намагаючись на практиці показати можливості православного богослов'я давати відповіді на основні питання, що турбують усіх християн, а також усіх мислячих людей сьогодення. Вміння сказати власне слово у світоглядному діалозі є надзвичайно важливим для утвердження авторитету як православної теології, так і православ'я як певного способу життя і мислення.

Мета статті полягає у тому, щоб здійснити критичний аналіз рецепції видатним православним богословом Девідом Гартом основних ідей теології Августина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських дослідників до аналізу окремих аспектів теології Гарта лише кілька авторів. Зокрема, К. Бублика зацікавив персоналізм цієї теології, Г. Христокіна – особливості методології, Ю. Чорноморець відмічав близькість до «радикальної ортодоксії» Дж. Мілбанка, Е. Чорноморець вказувала на прихований вплив платонізму, В. Грицишин фокусував власну увагу на особливостях екуменічних проєктів американського православного богослова. Професор П. Гаврилук відмічає провідну роль Гарта серед сучасних православних богословів, які намагаються віднайти нову теологічну мову для православної думки, що була б ефективною після занепаду ідей «неопатристичного синтезу». Західні дослідники сприймають Гарта як видатного апологета християнського світогляду взагалі, не виділяючи його «православності» як значної для ідентичності мислителя. На наш погляд, саме увага до рецепції Гартом ідей Августина та його дискусій з численними сучасними інтерпретаціями августинівської спадщини, може сприяти проясненню питання про особливості співвідношення загальнохристиянського і конфесійного у світогляді Гарта.

Основна частина. Дослідники теологію Девіда Гарта небезпідставно вважають спорідненою щодо радикальної ортодоксії – постконфесійного і транстрадиційного напрямку в сучасній християнській думці. Засновниками цього напрямку стали ряд протестантських і католицьких теологів, що 1990 року видали збірку «Радикальна ортодоксія». Цікаво, що за два роки до цієї події лідер цього напрямку Дж. Мілбанк пропонував назвати нову теологію «постмодерним радикальним августианством» і навіть видав відповідну програмну статтю. В цілому Д. Гарт слідує установкам радикальної ортодоксії, які виникли завдяки тлумаченню спадщини Августина у протистоянні світогляду доби постмодерну. Перш за все, Гарт, вслід за представниками радикальної ортодоксії, читає Августина як апологета принципової єдності теології та філософії. Як відомо, томізм та філософія доби модерну проводили різке розмежування між природним (філософським і науковим, повсякденними та соціальним) знанням і надприродним (теологічним і містичним)

знанням. Таке розмежування заперечується у творах Августина, лідерів радикальної ортодоксії та у працях Д. Гарта. Засадами для такого роду теорій є визнання наявності у людини інтуїтивного пізнання ідеального. Це пізнання у Августина легітимізується в межах теорії ілюмінації (оссяння). У радикальній ортодоксії та у Д. Гарта воно ж обґрунтовується через звернення до феноменології. Основна ідея полягає у тому, що вже звичайне природне знання можливе для розуму завдяки присутності та дії нескінченного Бога, який гарантує істинність актам пізнання, являє все таким, яким воно є у дійсності. Оскільки все пізнання відбувається завдяки Богові та оссянню від Нього, то можливість природного пізнання цілком автономного від надприродного впливу, заперечується. Все пізнання є інтуїтивним, навіть якщо представники теології чи філософії це заперечують. Дж. Мілбанк та його послідовники останню тезу систематично обґрунтовують в книзі «Істина у Аквіната». Наслідком теорії про тотальність інтуїтивного пізнання є заперечення наявності суттєвої різниці між теологією та філософією. Обидва види дискурсу є частинами єдиного світогляду, який скоріше є теологією або мета-теологією. Філософія та соціологія мисляться як частини теологічного мета-дискурсу, які скоріше є «християнськими ересями», ніж особливими самостійними дисциплінами з власною науковою системою верифікації своїх суджень. І радикальна ортодоксія, і теологія Д. Гарта однаково близькі у цих твердженнях до феноменології Ж.-Л. Марйона, згідно з яким розділення філософії та теології є умовним, а пізнавальний суб'єкт виникає та існує завдяки афектації з боку Нескінченного Іншого, Джерела даності всього. У своїй генеалогії суб'єкта Марйон звертається до Августина як джерела декартівської теорії. Дійсно, вже Августин висував аргумент щодо очевидності існування мислячого суб'єкта, який сумнівається у всьому, в тому числі – у власному існуванні. Вже у Августина знаходимо думки про очевидність існування Нескінченного Буття як творчого початку та гаранта істинності всіх актів суб'єкта.

Ефективність пропонованої гносеологічної стратегії є значною, оскільки люди схильні довіряти власному досвіду, як особистому, так і інтерсуб'єктивному. Звичайно, можна сумніватися у тому, що безпосередня очевидність для розуму, який знаходить себе у релігійному життєсвіті, є у дійсності повністю безпосередньою. Очевидність, яка уявлялася Августину чи Декарту простою реальністю, в дійсності є складним феноменом, у конструюванні якого суб'єкт значно активніший, ніж це визнають Гарт і Марйон, Мілбанк і Піксток. Саме тому важливим аспектом стає виявлення свідчення про досвід у дискурсі, тобто перехід від мовчазного споглядання до конституювання знання у його дискурсивній виявленості в риторичі. За Гартом свідчення про реальність, яка відкривається душі дозволяє суб'єкту впевнено розмірковувати про пізнаване навіть тоді, коли

предметом пізнання є «сліди» реальності. Так чи інакше, але Гарт, вслід за Августином, визнає що споглядання не є самодостатнім, а потребує тлумачення. В сучасній методологічній парадигмі це означає, що феноменологія має бути доповнена герменевтикою.

Неоавгустіанство як радикальної ортодоксії, так і Марйона має власним важливим елементом критику сучасної соціальної дійсності. Ця критика цілком і повністю успадковується Д. Гартом та розвивається ним із великим полемічним пафосом. Сучасні соціальні структури описуються як елементи системи відчуження, як такі інституції, що вимагають тотального послуху. Влада та її симулякри відіграють роль ідолів, яким суспільство має прислужувати та поклонятися. Деконструкція соціального дискурсу доби постмодерну спрямована на критику ринку, що перетворює людину в товар, на критику суспільства споживачтва, що вбиває у особистості її дійсні бажання, на критику ідеологій як псевдорелігій. Спадкоємцем августіанської традиції Д. Гарт стає і у власному баченні позитивних соціальних проєктів. А саме, відновлення соціального православний богослов пропонує почати з творення окремих громад як осередків справжнього спілкування. Християнські громади, які б являли відносини любові, могли надихати місцеві громади на творення відносин солідарності. Окремі оновлені громади мали б поступово поєднуватися через мережу відносин, творячи альтернативну соціальну дійсність з новою загальною культурою. Цю нову соціальну дійсність Мілбанк пропонує називати «християнським соціалізмом», хоча скоріше це є звичайний християнський солідаризм, тільки антикапіталістичного спрямування власної риторики.

Важливим аспектом соціальної теорії Гарта є радикальна відмова від конкуренції за владу, повне етичне прийняття іншого, засудження будь-якого насилля в суспільстві. Все це унеможливує підтримку ідеології християнської демократії та втілення положень класичної соціальної доктрини християнства. Християни можуть діяти виключно в межах власних вільних спільнот – родини, релігійної громади, асоціації за інтересами тощо. Ці спільноти покликані бути прикладом для цілого суспільства, бути живим свідченням, що подолання наявних соціальних проблем можливе завдяки принципово іншим міжособистісним відносинам. Цей приклад може надихати суспільство як ціле до поступових змін, аналогічно до того, як приклад християнських спільнот абатства Клоні надихнув західноєвропейське суспільство при формуванні розвинутої середньовічної культури.

Із теології Августина бере початок теорія знаку, яку розвиває Гарт. Усе створене вказує на існування Бога, особливо якщо розглядати кожне творіння не окремо, а як частину гармонійного цілого. Бог все спеціально творить як власний «знак» чи «слід», і пізнання речей чи особистостей може відкривати «обличчя Бога». Побачити зв'язок створеного із Творчою Причиною можливо перш за все завдяки

наявності творчої уяви. Вже після цього можлива спокійна рефлексія стосовно цього зв'язку, з використанням наукових теорій та філософських ідей. Але в цілому поетичний погляд на світ є первинним і важливим, якщо мова йде саме про тлумачення всього як певних «слідів» Бога. Головним знаком, який дозволяє створити образ Бога, є втілений Логос. Образ Христа, явлений у біблійних наративах, полонить уяву читачів, викликає розуміння Бога як Любові, як відносин Особистої Любові.

Розуміння, що «знаки» є перш за все персональними та вказують на особистісну реальність – це важливим аспектом відкриття того, що Бог є Трійцею Особистостей і все Його буття – виключно Особистісне. Відповідно, за Августином і Гарттом, Бог не має особливих «енергій», які були б подібні до променів сонця чи інших фізичних явищ чи дій. Бог являє себе виключно у Персоні, якою сам є. Відповідно, Бог як явлений Бог – це не «енергії» і це не «сутність», а це – Отець, Син і Святий Дух. Такого роду теорія є радикальним персоналізмом і вона виникає на основі августіанства. При цьому Три особистості в Богові набагато більш тісно пов'язані, ніж це передбачено православною догматикою каппадокійців: фактично це три особистості у єдиному особистому бутті.

Радикальний персоналізм Гарта покликаний відкрити нові перспективи для діалогу з католицизмом та філософією. Гарт виступає з позицій пост-екзистенціалізму. Людська особистість і Божественна іпостась – це завжди екстатична трансценденція над собою. Особистість покликана до відносин. У відносинах особистість знову і знову стає собою, жертвуючи власною замкнутістю. Екзистенція без трансценденції до іншого не можлива. Особистість передбачає спілкування з Іншим, передбачає існування у спільності.

За Гарттом, створена реальність відображає особистість Бога так само як створена Моцартом музика відображає його особистість. Таким чином, навіть не-персональне буття природи може розумітися як таке, що несе на собі знаки персонального буття – Бога. Перехід від формального раціоналізму відносин «наслідок»–«Причина» до неформального бачення «музика» – «Музикант–Композитор» є надзвичайно важливим. Адже бачення світу як втіленої музики передбачає наявність саме такого переживання світу. Неможливо формально свідчити про переживання світу як музики Бога, не будучи захопленим абсолютною Присутністю. Таким чином, світ виступає прекрасним твором Бога як динамічна реальність, що переживається як реально озвучувана симфонія, а не просто статична картина певної гармонії. Це відкриває можливість включити у бачення світу і драматичні моменти, які б інакше мали б бути винесені за межі побаченого, щоб зберегти гармонійність загальної картини. Таке розуміння світу означає переживання певної реалізованої есхатології, включеності теперішньої реальності у кінцеве торжество добра та єдності.

В цілому залежність від Августина формує певні пункти розходження з класичною ортодоксією каппадокійців та вчення паламізму. Також важливо відмітити, що каппадокійці сповідували та систематично осмислювали вчення Афанасія Олександрійського про єдину дію Трьох. За цією концепцією Отець починає будь-яку дію мислення, воління, спасіння, Син–Логос звершує, Святий Дух завершує, надаючи довершеності. Син при цьому мислився як «само-діяч» («аутоургос») спасіння, але бажання спасіння зародилося у Отці, а Святий Дух спасіння доносив до вірних, що особливо очевидно у євхаристії. Важливо, що діяльність – як загальна така як воління, мислення або конкретизована така як спасіння, освячення, промисл тощо – однаково приписувалася Божественній сутності. Ця діяльність описувалася як загальний вияв Божества, який відбувається через Трьох. Три Особи Трійці надають спільній дії Божества певної специфікації, преломлення, але не діють самостійно і роблять чогось принципово нового. Діяльність та воля, розум та пізнання відносилася каппадокійцями до властивостей Божественної сутності. Це вчення було закріплено у вченні Вселенських соборів, особливо Шостого.

Августин усі властивості Божественної сутності ототожнював із самою сутністю, доводячи, що у Богові усі Його суттєві властивості тотожні також і між собою. Не маючи виражених властивостей, Бог не має і діяльності, що була б подібна до променів сонця і до тепла цих променів. Бог мислить і волиє у собі, і це цілком тотожне Його сутності. Зовні все завжди твориться з нічого, як спеціально створені дії чи слова чи знаки.

При цьому єдиний Божественний суб'єкт мав певні специфікації лише відповідно до того, як всередині Нього виділяються Мислення та Воля у персонах Сина та Святого Духа. При цьому Буття Бога ототожнюється переважно із самим Отцем. Таким чином, виникає певний парадокс, що основні властивості Буття–Мислення–Воля з одного боку описуються як абсолютно тотожні сутності Бога, а з іншого боку вони іпостезовані як самостійні Особистості. Тут виникає ще одне розходження Августина з каппадокійцями. Для останніх Три Особи у Богові конститууються через відносини походження – Отець ненароджений, Син – народжений, Святий Дух – виходить від Отця. Августин описує Бога як такого, що конститується як певне Божественний Розум, в якому розрізняються різні аспекти – Буття, Мислення та Воління, або ж Люблячий, Улюблений та Любов, або ж Знаючий, Знаний, Пізнання. Така діалектика походить від неоплатонічного виділення у Божественному першопочатку перебування, виходу і повернення. Саме залежністю від цієї діалектичної тріади пояснюється тлумачення Святого Духу як такого, що є відносинами Сина і Отця. А саме, Отець є перебуванням Бога у собі, Син є певним Виходом, внутрішнім для Бога проявом, а Святих Дух є поверненням Сина до Отця, їх спілкуванням між Собою. Таке осмислення Бога є яскраво

неоплатонічним. Сучасні дослідники трактують Августина так, ніби Святий Дух втілює найбільше загальну Божественність, яка виявляється у відносинах Отця та Сина як Особистостей. Тут слід сказати, що за Августином усі Три Особи однаково абсолютно повністю виявляють загальну Божественність. І тому специфіка Святого Духу не в цьому, а у Його ролі уособлення моменту «повернення» в Богові.

Гарт приймає теорію Августина, заперечуючи наявність у Бога енергій. Разом із тим, православний богослов перетлумачує вчення про Три Особистості у дусі Григорія Ниського та Максима Сповідника, намагаючись відійти від розуміння Трійці як однієї особи, що містить у собі три елементи. Також Гарт відкидає всяку субординацію в Трійці, підкреслюючи рівність Святого Духа у спільності Трьох.

Висновки. Сучасний американський богослов Гарт має значні труднощі з власним августинізмом. У теорії пізнання, онтології та соціальної теорії вчення Августина є таким, що без проблем набуває православної інтерпретації. Натомість, триадологія Августина суттєво відрізняється від вчення про Трійцю Афанасія Олександрійського і каппадокійців через відсутність концепту «енергій». Ототожнення дій Бога із самою Його сутністю редукує значення діяльності як вияву Бога. Натомість великого значення набуває розуміння Сина і Святого Духа як внутрішніх виявів Трійці. Також підноситься статус зовнішніх щодо Бога «знаків» трічності, які віднаходяться переважно у душі людини. Сучасна теологія намагається надати триадології Августина персоналістичної інтерпретації, помістивши її вузлові метафори у дискурс теології міжособистих відносин.

Список використаних джерел

1. Августин Аврелий, 2004. 'О Троице', Краснодар, 416 с.
2. Мефодий (Зинковский, иеромонах), 2014. 'Богословие личности XIX–XX вв.', *Издательство Олега Абышко*, 320 с.
3. Мефодий (Зинковский, иеромонах), 2014. 'Православное богословие личности: истоки, современность, перспективы развития': дис. ... докт. Богословия, СПб., 721 с.
4. Суини, М., 2006. 'Лекции по средневековой философии. Вып.2: Средневековая политическая философия Запада', М.: *Греко-латинский кабинет Ю. А. Шичалина*, 320 с.
5. Суини, М., 2001. 'Лекции по средневековой философии. Вып.1: Средневековая христианская философия Запада', М.: *Греко-латинский кабинет Ю. А. Шичалина*, 304 с.
6. Харт, Д., 2010. 'Красота бесконечного. Эстетика христианской истины', М.: *ББИ*, 672 с.

References

1. Avgustin Avrelij, 2004. 'O Troice (About Trinity)', Krasnodar, 416 s.
2. Mefodij (Zinkovskij, ieromonah), 2014. 'Bogoslovie lichnosti XIX–XX vv. (Theology of the person of the XIX – XX centuries)', *Izdatel'stvo Olega Abyshko*, 320 s.
3. Mefodij (Zinkovskij, ieromonah), 2014. 'Pravoslavnoe bogoslovie lichnosti: istoki, sovremennost', perspektivy razvitiya (Orthodox theology of personality: the origins, the present, development prospects)': dis. ... dokt. Bogoslovija, SPb., 721 s.
4. Suini, M., 2006. 'Lekcii po srednevekovoj filosofii. – Vyp.2: Srednevekovaja politicheskaja filosofija Zapada (Lectures on medieval philosophy. Issue 2: Medieval political philosophy of the West)', M.: *Greko-latinskij kabinet Ju. A. Shichalina*, 320 s.

5. Suini, M., 2001. 'Lekcii po srednevekovoj filosofii. Vyp.1: Srednevekovaja hristianskaja filosofija Zapada (Lectures on medieval philosophy. Issue 1: The Medieval Christian Philosophy of the West)', M.: *Greko-latinskij kabinet Ju. A. Shichalina*, 304 s.

6. Hart, D., 2010. 'Krasota beskonechnogo. Jestetika hristianskoj istiny (The beauty of the infinite. Aesthetics of Christian Truth)', M.: *BBI*, 672 s.

* * *